

ANOR DARAXTINING HAR XIL TUPROQ SHAROITIGA MOSLASHISHI VA ISHLATILADIGAN QISMLARINI XALQ TABOBATIDA QO'LLANILISHI

Sherimmatova Durдона Javlonbek qizi

Urganch Davlat Universiteti Bioinjeneriya va Oziq-ovqat xavfsizligi fakulteti

Tuproqshunoslik yo'nalishi 221-guruh talabasi

Annotatsiya: Anor tabiiy holda, O'zbekistonning janubiy tumanlarida, janubiy va g'arbiy Hisorda uchraydi. Tuproq sharoiti sho'r bo'lgan sharoitda o'smaydigan, tuproq tarkibida mineral, organik og'itlarga boy bo'lgan sharoitda tez osib xosilga kiruvchi daraxt. Anorning jaydari, nordon turlaridan limon kislotasi, meva po'stlog'idan tanin moddasi olinadi. Anorni qon qusishida, milk va ichakdan qon kelganda, shuningdek siydik haydovchi, yara va jarohatlarga malham sifatida qo'llaniladi.

Kalit so'zlari: Anordoshlar oilasi, yovvoyi anor, xalq tabobati, Oq anor, Achchiq anor, Qozoqi anor, Qay anor, Qizil anor, Ulfi anor. Tuproq unimdorligi, ozuqaga boyligi. tuproqdagi azot to'plovchi baqteryalar.

Anor (*Punica granatum*) madaniy sharoitda O'zbekistonda keng tarqalgan anordoshlarga kiruvchi subtropik o'simlik. Anor bo'yi 5 metrgacha o'sadigan buta, tanasi qo'ng'ir rangga moyil po'st bilan qoplangan. Shoxlari kulrang yoki jigarrang-sariq tusda, silliq yosh novdalari yashil-kulrang, kalta tikanlari bo'ladi. Barglari qarama-qarshi joylashgan, ba'zan bir-biriga taqalib turadi, qalin, yaltiroq, ellipssimon yoki uzun nashtarsimon, kalta bandli. Gullari yakka-yakka, ba'zan to'pgul holida bo'ladi, kalta gulbandi bor. Mevalari dumaloq shaklda bo'lib, burishtiradigan, taxir mazali, qalin po'st bilan qoplangan, mevalarining ichida gul kosasining qizg'ish yoki sarg'ish rangli qoldig'i bo'ladi. Mevasining ichi parda to'siqlar bilan 6 ta dan to 12 tagacha uyalariga bo'lingan, uyalarida qirmizi-qizil sershira et bilan o'ralgan nordon-shirin mazali bir talay urug'lari bo'ladi. May-avg'ust oylarida gullaydi, mevasi sentabr-oktabr oylarida pishadi. Uning asl vatani Eron, Afg'oniston hisoblanadi. Yer yuzida Ozarbayjon, Gruziya, Armaniston, Dog'iston, Qrim va O'rta Osiyo respublikalarining deyarli barchasida o'stiriladi. Yovvoyi turlaridan seleksiya usuli bilan talaygina serhosil va shirin navlari yetishtirib chiqarilgan. O'zbekistonda anorning 40 ga yaqin navlari bor.

Anorning Oq dona, Achchiq dona, Qozoqi anor, Qay anor, Qizil anor, Ulfi anor kabi navlari ekiladi.

Ular orasida sifati jihatidan jahon standart anorlaridan qolishmaydigan navlar ko'plab topiladi. Anor juda foydali o'simlik, bevosita iste'mol qilinishidan tashqari xalq xo'jaligining ko'pgina tarmoqlarida ishlatiladi. Ildizlari, tanasi va shoxlarining po'stida 0,25 % gacha har xil alkaloidlar bor, shulardan pelterin, izopelterin va kislota ajratib olingan. Tanasining po'stlog'ida 0,15 % miqdorda, barglarida esa 0,2 % miqdorda betulinat kislota, mevalarining po'sti va barglarida ursolat kislota ham topilgan. Anorning tarkibida 0,9-4,0 % limon kislotasi, 14-21 % qand, ko'p miqdorda vitamin va boshqa foydali moddalar bor. Mevalarining po'stida 28 % gacha oshlovchi moddalar, vitamin C, organik birikmalar (kislotalar) va qand moddasi bor. Anor xalq va ilmiy tibbiyotida, bo'yoqchilik va manzarali o'simlik sifatida juda qadrlanadi. Xalq tabobatida anor po'sti, mevasi va gullari ko'pgina kasalliklarda, jumladan sariq, istisqo (vadyanka), gijja, qo'tir, lavsha (zangila), ichak kasalliklarida, shuningdek ishtaha pastligida, badan lat yeb, suyaklar singanda va og'riq qoldiruvchi vosita tariqasida qadimdan ishlatiladi. Ichak kasalliklari, qon tuflash, qon ketishiga davo qilish uchun Abu Ali ibn Sino anor gullaridan, me'da-ichak yo'li, jigarning, taloqning yallig'lanish kasalliklarida foydalangan, shuningdek jarohatlarni bitiruvchi, siydik haydovchi vosita tariqasida buyurgan. Asalga qorishtirilgan anor urug'lari hadeganda bitavermaydigan yaralarga qo'yiladi, tish va quloq og'rig'iga qarshi ishlatiladi. Gippokrat ichburug' va turli jarohatlarni davolash uchun anor mevalarini buyurgan. Anor sharbati va qaynatib, quyuqlashtirilgan suvi bosh og'rig'iga shifo bo'ladi. Anor po'stloqlari bilan ezilib, sharbati olingan bo'lsa, u ichni qotiruvchi omil sifatida ham ta'sit ko'rsatadi. Shirin anor ichni tozalaydi, nordoni esa me'da kasalliklari, istimada foyda beradi. Safro xilti va qon xilti ko'payib ketgan kishilarga anor tavsiya qilinadi. Zamonaviy tabobatda anor po'stining peleterin alkaloidi tanin hamda sulfat kislota bilan birikkan holda, ya'ni pellelerin sulfati ko'rinishida uchraydi. Shuningdek, anor po'stidan olinadigan ekstrakt tasmaimon gijjaga qarshi ishlatiladi.

Anor mevasi po'stidan tayyorlanadigan dori-darmonlar esa gastritlar, enteritlar va kolitlarda burishtiruvchi vosita tariqasida qo'llaniladi. Barglaridan tayyorlanadigan tinktura gramm musbat bakteriyalarga qarshi ta'sir ko'rsatadi. Anor gullarining damlamasidan Xitoyda ichburug', paradontozni davolash uchun foydalaniladi, gullarini quritib, turli jarohatlarga sepiladi. Shirin anor suvi gastritlar, buyrak sanchiqlarida, nordon anor suvi esa qandli diabetda buyuriladi. Quyuqlashtirilgan suvi lavsha, bavoasil, konyunktivitlarda ishlatiladi, ishtaha ochish uchun, shuningdek jarohatlarni bitiruvchi, istimani tushiruvchi, chanqoq bosuvchi vosita tariqasida ishlatiladi. Anor uch yoshdan boshlab hosilga kira boshlaydi. Har tupdan olinadigan o'rtacha hosil 20-30 kg ga yetadi. Anor juda uzoq, yani 200 (300) yilgacha umr ko'rishi mumkin. Anor asosan ildiz bachkilaridan ko'paytiriladi. Mamlakatimizda Qashqadaryo viloyatining Yakkabog', Shahrisabz tumanlarida o'stiriladi. Ayniqsa, Kitob tumanining Varganza qishlog'i plantatsiyalarida o'stiriladigan anor navlari butun respublika va qo'shni Qozog'iston, Rossiya davlatlarida mashhurdir. Qolgan tumanlarda aholi tomonidan o'stiriladi. Anor daraxti sovuqqa chidamsiz. Shu sababdan uni respublikamizning janubiy tumanlaridan tashqari, boshqa joylarida kech kuzda tuproqqa ko'mish lozim. O'zbekistonda madaniy anor navlaridan tashqari, tabiatda tog' daralarida saqlanib qolgan kichik-kichik yovvoyi anorzorlarni uchratish mumkin. Bu yovvoyi anorzorlar haqida botaniklar har xil fikr yuritganlar. Masalan, V.V.Kuznesov(1949 y.) To'palon daryoning yuqori qismi (Xisor tizma tog'i), G'arbiy Kopetdog' (Turkmaniston) va Panj daryosining yuqori qismida (Tojikiston) da o'suvchi anorlarga yovvoyi deb qaraydi. O'zbekiston florasining to'rtinchi jildida esa To'palon vohasidagi anorlar madaniy sharoitda o'stiriladigan anorlarning yovvoyilashgani deb olingan. Bu bilan O'rta Osiyodagi yovvoyi anorlar inkor etilmaydi. O'zbekiston florasini uchraydigan anorlarni yovvoyilar qatoriga kiritadi. Shunisi qiziqki, Surxondaryo viloyatida (To'palon daryo vohasi), Kopetdog' va Darvozda uchraydigan anorlar

morfologik va boshqa belgilari bilan bir-biriga juda ham o'xshab ketadi. Shunday qilib, O'rta Osiyoning yuqorida qayd qilingan tumanlarida uchraydigan anorlar bir taksonomik birlikka mansub o'simlikdan boshqa narsa emas. Tabiiy holdagi anor madaniy anorlarning yovvoyilashgan holdagi formalarimi yoki ular azaldan bormi, degan savol jiddiy mulohaza yuritishni talab etadi. Ma'lumki, madaniy o'simliklarning aksariyat qismi insonlar tomonidan tabiiy o'simliklar orasidan saralab olingan. Hech shubhasiz madaniy sharoitda ekiladigan anorlar ham xuddi mana shu tarixga ega. O'rta Osiyo bir qator madaniy o'simliklarning vatani bo'lib, ularning yovvoyi turlari hozirgi kunda ham ko'plab topiladi. Demak, bizdagi yovvoyi anorlar ham azaldan shu yerda o'sgan bo'lishi ehtimoldan holi emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. M.Nabiyev, T.Odilov, O'.Pratov, G'.Shermatov. Qiziqarli Botanika. "O'zbekiston" nashriyoti. Toshkent-1975. 141-142 betlar.
2. A.Sattorov. Dard borki, darmon ham bor (O'simliklar bilan davolash 1-kitob). "Adabiyot uchqunlari" nashriyoti. Toshkent-2016. 41-44 betlar.
3. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari (uch jildlik saylanma). "Abdulla Qodiriy" nashriyoti. Toshkent-1992. 2-jild.
4. N.Jo'rayeva. Shifobaxsh o'simliklar.Gulxan N:2(807). "O'zbekiston" nashriyoti. Toshkent-2008. 24-bet.
5. N.Hoshimov. Marjon tabib (2-qism). "IJOD-PRESS" nashriyoti. Toshkent-2017. 208-246 betlar